

DOSAR:
NICOLAE BAGDASAR

Secțiune îngrijită de TITUS LATES

NOTĂ INTRODUCȚIVĂ

La sfârșitul anului 1929, asistentul universitar Nicolae Bagdasar a acceptat oferta profesorului său Constantin Rădulescu-Motru de a ține cursurile de logică și teoria cunoștinței la Facultatea de Filosofie și Litere din București, după ce Nae Ionescu a renunțat la continuarea lor.¹

Prima parte a cursului său de Teoria cunoștinței, susținut în perioada 1933–1939, a fost publicată în două volume în anii 1940–1941², fiind reluată într-un singur volum în anul 1944³. Partea a doua a cursului, care se ocupă de problema obiectului cunoașterii, nu a mai fost publicată deoarece, după cum menționează autorul în prefața la partea tipărită, a considerat că subiectele discutate aici au fost integrate în epistemologie „într-o vreme când această disciplină era socotită în stare să dea soluții, – negative –, și problemelor metafizice”. Pe parcurs însă, metafizica și-a recăpătat vigoarea, revendicându-și teritoriile înglobate în epistemologie. În acest nou context, în care cele două discipline s-au separat din nou, redefinindu-și distinct problematica, Bagdasar a renunțat la publicarea părții a doua a cursului. „Preocupările ontologice și metafizice devin din ce în ce mai numeroase și mai puternice – scria el. Gânditorii nu se mai sfiesc astăzi să vină cu soluții metafizice pentru problemele care nu comportă altfel de soluții. Iar acest lucru trebuie să aibă urmări și pentru teoria cunoștinței. Ca atare în această disciplină nu trebuie să mai figureze probleme ce aparțin de drept altei discipline, probleme ce sunt deghizate probleme metafizice.”⁴

Bagdasar considera că *Teoria cunoștinței*, deja publicată, ar avea nevoie de „o întregire cu o altă lucrare, de introducere în metafizică”⁵. Din paginile sale memorialistice aflăm că a fost preocupat de elaborarea unui *Tratat de metafizică*, în care urma să prelucreze și să integreze o parte din materialul părții a doua a cursului, dar proiectul nu a mai fost finalizat.

Fragmentul pe care îl oferim în continuare este extras din *Curs de teoria cunoștinței*, partea a II-a, 1933–1934, stenografiat și editat în formă litografiată de Aurel Boia. El cuprinde cea de-a doua parte a prelegerii a VII-a și prelegerea a VIII-a din curs, în care Bagdasar a expus concepția energetică a lui Constantin Rădulescu-Motru, după ce se referise la concepția energetică a lui Wilhelm Ostwald, în cadrul monismului materialist.

¹ Apud Nicolae Bagdasar, *Opere*, vol. I: *Amintiri*, ed. îngrijită de Rodica Pandelescu și Gh. Vlăduțescu, postfață și note de Gh. Vlăduțescu, București, Editura Academiei Române, 2006, pp. 184sq.

² N. Bagdasar, *Teoria cunoștinței – expunere sistematică și critică*, vol. I, București, Impremia Națională, 1941; vol. II, 1942.

³ N. Bagdasar, *Teoria cunoștinței*, București, Casa Școalelor, 1944.

⁴ *Ibidem*, p. 7.

⁵ *Ibidem*.

Nicolae Bagdasar a reluat, parțial modificată, partajată și dezvoltată, prezentarea concepției lui Constantin Rădulescu-Motru din cursul de Teoria cunoștinței în *Istoria filosofiei românești*, în paginile dedicate lui Rădulescu-Motru, incluse în secțiunile despre Filosofia pură și Filosofia culturii.

Am păstrat forma colocvială a textului și câteva arhaisme (se datorește, socoate, creațiunei). Unele cuvinte și expresii le-am actualizat după noua ortografie: desvoltare > dezvoltare, izbucnește > izbucnește, dela > de la, nevoe > nevoie, ceea ce > ceea ce, acelaș > același, aceiași > aceeași, crează > creează, bizue > bizuie, trebuie > trebuie, conștiințiozitatea > conștiinciozitatea, desinteresat > dezinteresat, totdeuna > totdeauna, constitue > constituie, ideie > idee, complect > complet, deasemenea > de asemenea, a reeși > a reieși; Berdjajev > Berdiaev. Am identificat și am menționat trimiterile la lucrările lui C. Rădulescu-Motru, citate în text.

Mulțumesc doamnei Jeni Marinache pentru culegerea textului după forma litografiată, în vederea pregătirii actualei ediții.

[TITUS LATES]

PERSONALISMUL ENERGETIC

NICOLAE BAGDASAR

PRELEGerea A VII-A [PARTEA A II-A]

În gândirea românească avem o concepție energetică reprezentată și fundamentată de către profesorul nostru Dl. Rădulescu-Motru. După concepția energetică a D-lui Motru, în univers totul se explică cu ajutorul noțiunii de energie, dar spre deosebire de concepția energetică monistă a lui Ostwald, după Dl. Rădulescu-Motru, desfășurarea energiei în univers nu are loc în condiții strict mecanice, și energia se desfășoară după anumite scopuri și cu anumite interese. Cu alte cuvinte este vorba de o desfășurare, de o determinare în natură, dar de o determinare teleologică, nu mecanicistă. Care este scopul pe care procesele energetice din univers îl urmăresc? Este personalitatea. Toate fenomenele din lume conlucrează convergent pentru ca să producă personalitatea energetică. Personalitatea energetică este forma cea mai desăvârșită posibilă de energie. În ea natura realizează cel mai mare lucru de care ea este capabilă. Dar personalitatea aceasta, care nu este altceva decât forma cea mai înaintată a dezvoltării energiei, este determinată de factorii cosmici, pe de o parte, fiindcă este vorba de energie, și energia este pretutindeni determinată de ceea ce înțelegem noi prin factorii cosmici, pe de o parte, și de factorii biologici pe de altă parte. Personalitatea este de asemenea în funcțiune de ereditatea speciei umane. Ea este pregătită de întreaga experiență a umanității. Nu este nevoie să insistăm prea mult asupra noțiunilor de natură psihologică care se află la baza personalității. Acestea sunt lucruri care nu ne interesează pe noi aici, unde este vorba de obiectul cunoștinței, ci numai problemele metafizice. Prin urmare nu intrăm aici asupra considerațiilor pe care le face Dl. Motru ca să explice cum psihologia personalității presupune eul și care este structura și rolul pe care eul îl joacă în geneza personalității, care sunt raporturile pe care eul îl are cu personalitatea.

D-sa spune că la baza personalității este unitatea sufletească, iar la baza unității sufletești este unitatea organică materială, individualitatea. Prin urmare, după D-sa există o diferență profundă între individualitate pe de o parte și personalitate pe de altă parte. Individualitate are orice om; personalitate însă au numai unii, și anume personalitatea se datorește, în afară de condițiunile acelea pe care le-am pomenit mai adineaori, și *muncii*. Pentru geneza personalității, noțiunea de muncă joacă un rol hotărâtor. De aceea Dl. Motru spune iarăși textual – întrebuițăm cât mai multe citate pentru ca Dvs. să vă faceți o idee cât mai clară despre

concepția D-sale: „aptitudinile statornicite într-un gen de muncă hotărâtor pentru viața individului formează personalitatea” (*Personalismul energetic*, pag. 57¹). Cu alte cuvinte, munca și condițiunile în care se desfășoară ea și efectele binefăcătoare pe care munca le are asupra individului sunt condițiuni hotărâtoare pentru geneza și dezvoltarea personalității. Pe măsură ce omul se obișnuiește cu munca și cu anumite genuri de muncă, pe măsură ce el descoperă noi mijloace de a întrebuința energia lui de individ, în aceeași măsură se perfecționează și personalitatea. De aceea iarăși D-sa zice: „omul se personalizează pe măsură ce se deprinde cu munca. Noblețea omului, ca individ organic, atârnă de felul nașterii sale; noblețea omului, ca persoană, atârnă de felul muncii. După felul nașterii avem diferențierile pe caste; după felul muncii avem personalizările”.² Dar deși, cum am văzut, personalitatea este determinată, totuși în cadrul filosofiei personalismului energetic există și norme. Personalitatea nu este un complex de energie psihică care are loc, determinată fiind numai de condițiuni cosmice, biologice, ereditare și experimentale ale umanității, ci personalitatea este aceea care își dă norme și primește norme de la mediul înconjurător. De aceea D-sa mergând mai departe dă și definiția următoare despre personalitate: „prin personalitate înțelegeți o îmbinare de factori sufletești, care mijlocesc o activitate liberă după norme sociale și ideale”.³ Prin urmare, deși în natură domnește un determinism teleologic, totuși normele ideale și sociale au loc în acest determinism teleologic. Personalitatea este determinată, dar ea își poate da și poate primi norme. Își poate da singură norme și poate primi norme de la mediul în care trăiește.

Acum am să vă dau un citat ceva mai lung, care este însă caracteristic pentru concepția personalismului energetic. V-am spus că după concepția personalismului energetic, personalitatea este sumumul pe care poate să-l producă natura. Cu alte cuvinte, personalitatea este scopul suprem pe care natura în mersul ei determinist-teleologic îl urmărește neconținut. Iată ce spune D-sa. Uitasem însă să vă spun că această concepție a personalismului energetic este o concepție care se bazează pe metodele științelor exacte, pe metodele științifice pe care le compară și pe care le face să colaboreze pentru ca să elaboreze concepția personalistă. De aceea Dvs. veți înțelege numaidecât de ce se pornește de la științele acestea despre care este vorba în citatul pe care vi-l voi da, pentru ca să ajungă la concluzia pe care o s-o auziți Dvs. numaidecât. Citatul sună: „pe măsură ce cineva ia cunoștință de ultimele rezultate ale geologiei, paleontologiei geo-chimiei, sistematicii animalelor și bio-geografiei, sporește în sufletul lui și convingerea că momentul apariției omului pe pământ este strict determinat de întregul mers al naturii materiale. «Toate sunt pregătite acum ca să apară» îi spun, într-un rezumat sintetic, toate științele de mai sus. Este pregătit lutul pământesc, pe care corpul omenesc este menit să crească;

¹ Aici este singurul loc din cursul litografiat în care se face trimitere la opera citată. În continuare am identificat și am menționat eu trimiterele la operele lui C. Rădulescu-Motru.

² C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic*, București, Editura Casei Școalelor, 1927, p. 59.

³ *Ibidem*, p. 107.

este pregătită atmosfera, pe care va avea omul s-o respire; sunt pregătite perioadele climatului, în care va avea omul să se miște; sunt pregătite formele organice pe care embrionul uman va avea să le repete în cursul vieții lui uterine; sunt pregătite, în sfârșit, toate condițiunile necesare activității omenești. Și după ce omul apare, alt fapt și mai semnificativ! Se constată că prin apariția omului natura își servește propria sa finalitate. Era tocmai nevoie de activitatea unui animal inteligent și liber, pentru ca evoluția pământului să se întregască. Ca un cerc de fier, faptele de dinaintea de apariția omului, ca acelea de după apariția omului, se unesc și se sprijină reciproc. O singură lege peste toate. Omul, dacă n-ar fi apărut, evoluția naturii ar fi suferit un hiatus, și este cazul de a zice, că el ar fi trebuit să fie inventat, pentru a completa unitatea.”⁴

Personalitatea energetică este deci un produs voit și intenționat al naturii. Natura nu lucrează dezinteresat și ignorantă de scopuri, ci ea urmărește anumite lucruri. Și v-am dat acest citat tocmai fiindcă și după Dl. Motru este caracteristic, deoarece D-sa îl reproduce și în *Vocația*, preluându-l din *Personalismul energetic*, ceea ce înseamnă că și D-sa îl socotește fundamental pentru concepția D-sale. Și atunci, cum s-ar putea caracteriza concepția aceasta personalistă? Să mă iertați dacă iarăși vă reproduc un citat. Dl. Motru, caracterizând concepția energetistă sau concepția personalismului energetic, spune: „Personalismul energetic este un raționalism pus la punct cu progresul științei contemporane”. Prin urmare, pornește de la rezultatele stabilite de științele pozitive. „În locul denumirii de raționalism el are denumirea de personalism, fiindcă persoana omenească este pentru dânsul realitatea cea mai întregită din câte este dat să cunoaștem. El este energetic, pentru a indica metoda, după care realitatea este stabilită. Sub noțiunea energiei oamenii de știință înțeleg astăzi legea cea mai generală dobândită prin experiență și inducție. Personalismul energetic este prin urmare un realism, fundat pe extensiunea legii energiei întreg câmpul experienței omenești, atât materiale cât și sufletești.”⁵

În noțiunea de personalitate fundamentală este energia de muncă după D-sa căci, spune D-sa, „în personalitate este atâta realitate câtă energie de muncă este.”⁶

Dacă privim însă personalitatea din punctul de vedere al determinării universale, ea apare ca ultima verigă a fenomenelor de desfășurare cosmică, a energiei și anume ca ultima verigă care este calitativ și cea mai superioară din toate.

PRELEGerea VIII-A

Am văzut în ora trecută în linii generale care sunt ideile fundamentale ale personalismului energetic. Am văzut care este raportul pe care îl are personalismul

⁴ *Ibidem*, p. 112.

⁵ *Ibidem*, pp. 239–240. Fragmentul e preluat în *Vocația* la pp. 61–62.

⁶ Fraza exactă la care se referă Bagdasar este cea cu care se încheie *Personalismul energetic*: „În om este atâta realitate, câtă este în el energie de muncă” (p. 261). În *Istoria filosofiei românești*, Bagdasar va folosi citatul exact.

energetic cu noțiunea de muncă, cu aceea de energie, cum personalitatea este determinată cosmic, biologic și cum noțiunea de muncă joacă un rol de seamă. Acum încă puține cuvinte despre acest determinism. Ați văzut din ora trecută cum personalitatea este o verigă dintr-un lanț întreg a energiei cosmice, și anume o verigă care diferă calitativ de toate verigile precedente. Cu alte cuvinte, personalitatea omenească este o potență mai dezvoltată și mai subtilă de energie, adică ultima creațiune, dacă am putea spune astfel, a întregului determinism cosmic. De aceea este recomandabil pentru a înțelege mai bine concepția personalismului energetic, să vă mai dau câteva citate. Ați văzut că și în ora trecută am făcut mare uz de citate, tocmai pentru a expune cât mai exact economia de idei a sistemului personalismului energetic. Întemeietorul personalismului spune în *Vocația*: „Același determinism rigid care leagă instituțiile cu mediul lor cosmic și social leagă și tipurile de personalitate cu același mediu cosmic și social. Cum diferă instituțiile de la popor la popor, așa diferă și tipurile de personalitate, fără ca prin aceasta să se aducă vreo știrbire determinismului.”⁷ Cu alte cuvinte, în natură nu domnește libertatea, nu există fenomene în domeniul naturii care să fie libere, să apară în afară de cadrul unei determinări stringente, ci totul este determinat, dar, după cum vă aduceți aminte din ora trecută, totul este determinat teleologic. Natura urmărește în mersul ei causal energetic realizarea anumitor scopuri. Personalitatea nu poate să fie înțeleasă dacă facem abstracție de toate influențele cosmice și biologice care o determină. De aceea personalismul energetic ține seama de contribuțiile pe care diferite științe le aduc în definirea personalității și în această privință este elocvent de asemenea citatul următor: „În definiția noii științe a personalității, personalitatea omenească este un produs al vieții pământești, legat de toate micimile și înălțimile acestei vieți. Se începe de la formele rudimentare și se ridică la forme complexe superioare; și când a ajuns la una din acestea, ea păstrează în sânul său diferitele forme prin care a trecut în tot cursul vieții de relațiune. În fiecare om, sub structura personalității lui superioare se păstrează și structurile rudimentare, inferioare. Fiecare din aceste structuri își are dinamismul său gata de a intra în acțiune.”⁸ Cu alte cuvinte, personalitatea este o sinteză a tuturor treptelor prin care a trecut până la nivelul ei de dezvoltare individualitatea omenească. Nimic din ceea ce a influențat individualitatea omenească nu rămâne pierdut pentru personalitate, ci totul se conservă și la un moment prielnic izbucnește. Așa se explică de ce și la personalitățile cele mai puternice întâlnim izbucniri care nu cadrează deloc cu noțiunea de personalitate în înțelesul nobil al cuvântului, fiindcă în eul personalității se păstrează toate acele urme din care s-a dezvoltat în cursul mileniilor personalitatea omenească. Prin urmare, în personalitatea omenească sunt cuprinse și aspecte mai puțin nobile, care sunt legate nu atât de conștiința individului, cât de eul lui, adică de necesitățile lui mai mult sau mai puțin egoiste, de interesele lui mai mult sau mai puțin imediate. Și încă un citat, tot în legătură cu acest determinism care formează

⁷ C. Rădulescu-Motru, *Vocația*, București, Editura Casei Școalelor, 1932, p. 92.

⁸ *Ibidem*, p. 93.

natura sistemului personalismului energetic. Personalitatea omenească este determinată, nu este o apariție din neant. Este determinată de toate fenomenale cosmice și biologice de până la apariția ei: „Cadrul, în care omul se mișcă și creează, este fixat mai dinainte în legea unității naturii. Salturi în această lege nu există. Spiritul omenesc creator vine la momentul când este chemat de condițiile sale istorice, întocmai cum și simțul ochiului omenesc se deschide pentru a primi razele de lumină, numai după ce natura a încercat structura lui în mii și mii de forme animale, care i-au precedat apariția.”⁹ Prin urmare, cum vedeți, personalismul energetic se bizuie pe un determinism foarte rigid și personalitatea este ultima dezvoltare la care a ajuns înlănțuirea energetică a fenomenelor naturii.

Dar o noțiune fundamentală pentru personalismul energetic este, în afară de personalitate, aceea de *vocație*. Și se pune întrebarea: ce trebuie să înțelegem prin vocație în cadrul personalismului energetic? Dvs. ați fi poate înclinați să credeți că noțiunea aceasta de vocație este o noțiune psihologică, și, prin urmare, nu și-ar avea locul într-un curs de teoria cunoștinței, și anume într-un curs de teoria cunoștinței care se ocupă de obiectul cunoștinței, care are adică de expus problema de ontologie și metafizică. Aceasta ar fi o greșeală, căci noțiunea de vocație în cadrul personalismului energetic este o noțiune eminentemente metafizică; nu se poate vorbi de personalismul energetic fără să nu se vorbească de noțiunea de vocație. Noțiunea de vocație este o noțiune care încorporează oarecum personalismul energetic. Prin vocație se înțelege îndreptarea omului spre o voce care-l cheamă. Aceasta este sensul original etimologic, al cuvântului, chemarea pe care o simte omul de la o voce înrudită. De altminteri Dvs. vă aduceți aminte că despre vocea aceasta se vorbește încă din timpurile vechi. Cunoașteți cazul lui Socrate care vorbea de acel demon interior care avea nobila chemare să-l sfătuiască ceea ce *nu* trebuie să facă. Cu alte cuvinte, îl ferea de la faptele rele, dar era incapabil acest demon interior al lui Socrate să-l îndemne ceea ce trebuia să facă și, spune Socrate, demonul acesta interior o singură dată a dat greș: atunci când Socrate a fost să se însoare cu Xantipa. Atunci demonul a tăcut, nu i-a spus să nu ia pe Xantipa, care avea să fie o femeie cicălitoare și avea să-l amărască cât va trăi. Și în afară de acest sens etimologic, noțiunea de vocație mai are un sens social. Omul de vocație este acela care se identifică cu nevoile societății, care face din idealurile sociale idealurile lui proprii, care lucrează în interesul societății înainte de a lucra în interesul lui, care își neglijează interesele lui pentru interesele societății. Este o mare deosebire între omul de vocație și profesionist; în vreme ce profesionistul urmărește satisfacerea unor interese personale, omul de vocație, dimpotrivă, urmărește realizarea intereselor societății. În vreme ce omul de vocație se identifică cu felul de muncă pe care și l-a ales, profesionistul nu se identifică. Dimpotrivă, de cele mai multe ori, e un dezacord între munca pe care o săvârșește, între munca și profesiunea profesionistului. Așa se explică de ce cei mai mulți profesioniști sunt nemulțumiți de munca pe care o fac și vor să scape de ea. Dimpotrivă, omul de vocație îndură cele

⁹ *Ibidem*, p. 62.

mai mari obstacole și atunci când întâmpină obstacole nu cedează până nu duce munca lui la sfârșit. Între profesionist și omul de vocație există deosebiri fundamentale, esențiale. Nu se poate face apropiere între unul și altul. În vreme ce profesionistul lucrează totdeauna interesat, urmărind totdeauna anumite scopuri personale, omul de vocație lucrează dezinteresat, punându-se în slujba idealurilor societății, intereselor societății. În vreme ce profesionistul este lipsit de sentimentul răspunderii față de societate, omul de vocație lucrează împins de acest sentiment al răspunderii. În vreme ce profesionistul este lipsit de sentimentul conștiințiozității în strictul înțeles al cuvântului, omul de vocație lucrează dezinteresat, stăpânit de sentimentul conștiințiozității și al răspunderii față de generațiile viitoare. Să dăm un citat de asemeni elocvent în această privință din lucrarea cu acest titlu a D-lui Motru, *Vocația*, „Dezinteresarea lui este unită cu tenacitatea; originalitatea, cu stilul cerut de mediu; conștiințiozitatea, cu sentimentul răspunderii față de viitorime. Omul de vocație găsește în muncă, nu atât interesul său material, cât o întregire sufletească impusă lui de natură. Prin această întregire impusă, natura își urmărește rolul său de izvor al culturii omenești. Omul de vocație este instrumentul care ridică energia unui popor de la nivelul rădăcinilor cosmice la nivelul culturii spirituale.”¹⁰ Cu alte cuvinte, omul de vocație este instrumentul de care se servește evoluția cosmică, energetică, pentru a se transforma dintr-o simplă energie fără semnificare spirituală într-o energie cu adevărată semnificare spirituală. Omul de vocație se face interpretul evoluției cosmice, pentru a pune bazele unei ere spirituale.

Spre deosebire de profesiune, vocația se caracterizează prin aceea că ea este în funcție de întreaga constituție fizică și morală a omului. O profesiune este în funcțiune numai de o anumită aptitudine, în vreme ce vocația este expresia întregii personalități a unui om. Oricât de dezvoltată și de perfecționată ar fi o aptitudine, totuși această aptitudine nu poate face dintr-un om un om de vocație. El rămâne totdeauna un foarte bun profesionist, însă totdeauna dincoace de treptele de la care începe urcușul pentru omul de vocație.

O altă caracteristică între omul de vocație și profesionist: în vreme ce acțiunile omului de profesie sunt determinate de motivele conștiinței lui individuale, dimpotrivă, activitatea omului de vocație este determinată de inconștientul colectivității. Dvs. ați văzut că am subliniat că omul de vocație este instrumentul de care se servește societatea și, în ultima analiză, evoluția cosmică energetică întru realizarea scopurilor ei. De asemeni o deosebire între omul de vocație și profesionist constă în faptul că în vreme ce profesionistul muncește mai mult de silă, prin urmare, munca nu este făcută în cadrul unei profesii de plăcere, dimpotrivă omul de vocație lucrează totdeauna de plăcere. Cu alte cuvinte, munca nu se bizuie pe un instinct, ci munca este o acțiune în evoluția umanității, o acțiune pe care omul a fost constrâns s-o facă. Dimpotrivă, atunci când este vorba de oamenii de vocație, munca această este o contribuție necesară pe care omul de vocație o aduce de bună voie. Omul de vocație muncește ca și când s-ar juca. Pentru el munca nu este obligație și nu este o silnicie.

¹⁰ *Ibidem*, p. 25.

Ați văzut că ceea ce caracterizează pe omul de vocație este înainte de toate dezinteresarea. Dar dezinteresarea nu este suficientă pentru a caracteriza pe omul de vocație, căci, cum spune Dl. Motru, o mulțime de nătângi muncesc dezinteresat. Aceasta nu însemnează că acești nătângi sunt oameni de vocație. Dezinteresarea caracterizează pe omul de vocație, atunci când munca este prestată, cuprinde într-însa ceva original și este pusă în slujba societății. Prin urmare, ceea ce urmărește omul de vocație atunci când muncește nu sunt câștigurile materiale pentru propria lui persoană, ci sunt câștigurile materiale și în special spirituale pentru societatea din care face parte.

Nu este necesar ca omul de vocație să fie același pretutindeni, adică fiecare tip, fiecare om de vocație să se subordoneze unui tip. Oamenii de vocație variază după regiunea respectivă, căci una din determinantele oamenilor de vocație o constituie regiunea, mediul pământesc și vegetal în care apare omul de vocație. Așa încât vom avea din același tip diferiți oameni de vocație determinați de diferite influențe ale regiunii în care ei apar. Prin urmare nu este o lege după care omul de vocație, dintr-o anumită categorie, trebuie să fie la fel ca toți oamenii din aceeași categorie de pe toată suprafața pământului.

Dar ceea [ce] mai caracterizează în special pe omul de vocație este faptul că-și dă seama de importanța timpului. Pentru omul de vocație timpul este o realitate, o realitate care se scurge și care trebuie prețuită până la maximum. De aceea, în vreme ce pentru omul de rând și profesionist o clipă pierdută nu înseamnă nimic și își zice: „dacă n-am făcut nimic astăzi, voi face mâine”, dimpotrivă, pentru omul de vocație orice clipă trecută și neutilizată este o clipă pierdută, fiindcă pentru omul de vocație orice moment de timp este unic, nu mai revine și, odată ce a trecut, a trecut de-a pururea, nu se mai întoarce, este pierdut pentru veșnicie. De aceea oamenii de vocație sunt oameni care-și dau seama de realitatea timpului și care caută să utilizeze fiecare clipă, fiindcă își dau seama că prin o clipă pierdută, pierd nu atât ei, cât societatea din care fac parte.

De aceea și operele oamenilor de vocație sunt în funcțiune de timpul când apar. Există și în creațiunile culturale, ca și în evoluția cosmică în genere, un determinism. O creațiune spirituală nu poate să apară înaintea unei alte creațiuni spirituale, ci fiecare operă culturală este determinată și apare la un anumit timp și numai la acela. Există, cu alte cuvinte, aceeași ordine în viața culturală, aceeași ordine necesară care domnește și în viața cosmică în genere. Și numai creațiunile culturale care răspund necesităților timpului sunt după dl. Motru, creațiuni cu adevărat durabile. În această privință este semnificativ citatul următor: „Durabile sunt creațiunile cerute de timp; creațiunile care realizează posibilitățile pe care natura le-a sădit în sufletul omenesc, prin personalizarea treptată a energiei cosmice; cu un cuvânt creațiunile pe care le realizează vocațiile.”¹¹

În această privință, Dl. Motru citează cazul mareșalului Lyautey, care a fost cel mai mare organizator al vieții coloniale pe care l-a avut Franța și care încă de copil își calculase pe minute cât va trăi și calculase și minutele care trebuiau rezervate somnului, minutele absolut necesare, nimic mai mult decât strictul

¹¹ *Ibidem*, p. 72.

necesar, și tot restul vieții n-a fost consacrat decât activității pe care el prin vocație se credea chemat s-o realizeze. Într-adevăr mareșalul Lyautey a făcut minuni din coloniile franceze.

Dar oamenii de vocație stau în slujba intereselor societății, fiind determinați de condițiile cosmice, biologice și sociale. În același timp ei servesc ca mijloace de adaptare a speciei. Specia omenească se servește de oamenii de vocație care descopăr noi mijloace de adaptare pentru a asigura în chipul acesta perpetuarea speciei.

În ceea ce privește noțiunea aceasta de vocație, mai e un alt termen care este în legătură cu dânsa și care se uzează foarte mult, și față de care autorul personalismului energetic ia de asemenea atitudine, este acela de creațiune. Sunt unii autori care susțin că omul de vocație ar fi un creator, și anume un creator care ar crea din neant, a cărui creațiune nu ar suferi nici o determinare, n-ar fi determinată nici de timp, nici de spațiu, ci ar avea loc în mod necondiționat. Împotriva acestui fel de a înțelege creațiunea omului de vocație, dl. Motru ia atitudine și caută să demonstreze că nu există creațiuni în acest înțeles, ci orice creațiune este determinată. După Keyserling, Spengler și Berdiaev, nu numai autorul care vine cu o idee nouă sau cu opere noi, dar chiar și cititorul acestor opere ar fi creator. Keyserling spune: literele și cuvintele care exprimă o idee nu sunt legate între dânsule; legătura provine de la cititor; el este acela care dă un sens literelor disparate, ce nu au nici o legătură între ele, cititorul creează legătura între aceste simple semne pe care le vede pe hârtie. Cu alte cuvinte nu numai autorul este creator, ci și cititorul. Împotriva acestor sensuri se ridică dl. Motru. D-sa spune: nu există creațiune care să nu fie determinată, care să nu fie determinată de condițiunile istorice și să nu fie determinată de anumite legi în care are loc această creațiune. Numai în două ipoteze, spune Motru, s-ar putea vorbi de creațiune în acest înțeles pe care îl dau acestei noțiuni gânditorii pomeniți. Ar fi creațiune, bunăoară, când un autor ar arunca litere și cuvinte la întâmplare și atunci ar veni cineva peste secole și ar descoperi totuși un sens acestor cuvinte și litere aruncate la întâmplare. Tot așa am avea o creație atunci când cineva pe baza unui act de iluminare ar da un sens acestor litere și cuvinte aruncate la întâmplare. Numai în aceste două ipoteze s-ar putea vorbi de creațiune în strictul înțeles al cuvântului. Și aceste două ipoteze sunt complet absurde. Nici una nu poate fi luată în considerațiune. Dacă ar exista creațiuni din neant, din nimic, fără determinări istorice, atunci ar însemna după D-sa că producția culturală spirituală ar face impresia unui haos, a unei lumi absolut incoherente. Fiecare om de vocație ar produce opere culturale care n-ar fi deloc înțelese de semenii săi, ci cel mult de oamenii congeniali¹² lui, ceea ce nu se poate admite. Viața culturală are o producție ordonată, determinată, și chiar și acolo se vorbește de revoluții culturale, de revoluții în artă, în știință, în viața culturală, și acolo este la drept vorbind ordine, căci dacă pentru moment nu putem să pătrundem legătura între epocă, ale cărei [opere] nu mai sunt recunoscute ca răspunzând necesităților spirituale ale generațiilor și între ceea ce generațiile

¹² Am corectat cuvântul „congenitali”, scris greșit în textul cursului, cu „congeniali”, cuvânt folosit de Bagdasar, în *Istoria filosofiei românești*, în același context.

recunosc că răspunde necesităților, totuși ulterior se vede că această revoluție a fost produsă tot de epoca culturală care a precedat-o. Prin urmare, se poate stabili legătura și se poate explica geneza unei revoluții culturale într-o epocă care a precedat-o. Nu există hiatusuri în viața culturală, în evoluția culturală a umanității. Nu există creațiuni din nimic, ci totul este determinat istoric. În această privință merită să mai dăm un citat, ca să vedeți cum privește autorul personalismului energetic lucrurile: „Creațiunea este o activitate determinată de finalitatea naturii, și anume este activitatea de realizare, care urmează vocației, Despărțită de vocație, creațiunea spiritului este fără înțeles precis. Spiritul nu intră în activitate decât chemat de condițiile istorice ale omenirii.”¹³ Dar determinarea aceasta pentru factorul creațiunii se vede după Motru și de acolo că toți oamenii de vocație, care activează în domeniul lor, se văd siliți să respecte anumite norme și anumite legi. Nu există un spirit, oricât de extraordinar ar fi el, care să conceapă o nouă artă sau să creeze o nouă artă, o nouă religie, o nouă știință, făcând completă abstracție de legile care au guvernat până atunci în diferite activități ale culturii. De aceea operele oamenilor de vocație sunt opere în adevăratul înțeles al cuvântului, originale. Prin aceasta se caracterizează operele culturale, originalitatea operelor de vocație. Ele constau nu în abaterea de la cursul istoric al evoluției culturale, ci, dimpotrivă, în adâncimea acestui curs. O operă culturală care este fructul sau rodul activității unui om de vocație va fi cu atât mai originală cu cât va adânci cursul istoric al poporului din care face parte și se va identifica cu acest curs. Prin urmare, dacă creațiunea nu ar fi determinată, acest lucru nu ar trebui să fie posibil.

Dar în legătură cu noțiunea de vocație, cu noțiunea de personalism energetic, cu noțiunea de energie, stau încă două noțiuni față de care Motru ia de asemenea atitudine: noțiunea de cultură și noțiunea de civilizație, adică două noțiuni care în vremurile noastre sunt foarte la modă. Sunt o seamă de gânditori contemporani care fac deosebire între cultură și civilizație. După acești gânditori, anume după Spengler, Keyserling și Berdiaev, cultura ar fi o epocă de ascensiune în viața culturală a unui popor, adică epoca în care au loc creațiuni absolut originale și care îmbogățesc viața spirituală, iar civilizația n-ar fi altceva decât epoca de decadență, adică ultima fază a epocii de cultură. Împotriva acestei despărțiri a noțiunilor de civilizație și cultură se ridică Dl. Motru și caută să demonstreze că nu există în realitate dezacord, ci că acest dezacord se bazează pe o falsă interpretare a fenomenului de cultură și civilizație. În orice epocă culturală, spune D-sa, sunt doi factori la fel de necesari și indispensabili și care sunt în măsură mai mult sau mai puțin, în grad mai mare sau mai mic, determinați pentru orice epocă de cultură: este factorul inventiv și factorul tradițional. Din nici o operă de cultură nu lipsesc acești factori, numai că unul este determinant într-o măsură mai mare, iar altul, mai mică. Așa bunăoară, spune D-sa, într-o poezie care exprimă un moment subiectiv din viața poetului este și un factor inventiv, și un factor tradițional. Factorul inventiv este ceea ce poetul ne spune nouă despre starea lui sufletească momentană, iar

¹³ *Ibidem*, p. 60.

factorul tradițional este limba, sunt formele sensibile de care poetul se servește pentru ca să exprime ceea ce simte el. Așa cum în exemplul acesta există doi factori, unul inventiv datorit nouă și altul tradițional primit de la societate, așa este cazul cu toate operele culturale. Din nicio operă culturală nu lipsește unul din acești factori. Dar Motru merge mai departe, susținând că dacă privim lucrurile din punct de vedere psihologic, răsturnarea aceasta pe care o fac gânditorii pomeniți adineaori este absolut nejustificată, căci, spune D-sa, viața sufletească începe cu instinctele tehnice și continuă cu imitația, pentru ca abia după aceea să ajungă la cunoștințe personale. Prin urmare, întâi este o fază de civilizație, dacă putem vorbi astfel, și pe urmă vine faza de adevărată creație culturală. Tradiția, adică factorul acela care se transmite din generație în generație, este anterior conștiinței personale, și tradiția este complexul de bunuri care închide în sine factorul civilizator. Dimpotrivă, cultura este legată cu conștiința personală, care apare mult mai târziu, și care prin urmare vine după civilizație.

Cu alte cuvinte, nu există un antagonism ireductibil între cultură și civilizație. Cultura nu este o fază anterioară civilizației, ci, dimpotrivă, civilizația este faza care precede cultura și nu numai care precede, dar faza pe care cultura o presupune și de care are absolută nevoie pentru ca această cultură să ia naștere. De aceea Dl. Motru spune: „Numai după ce omul se ridică prin tehnică, prin igienă, prin instituții juridice și prin tradiția religioasă, la o anumită stăpânire asupra naturii și asupra instinctelor bestiale, numai atunci se poate vorbi de posibilitatea originalității sale culturale.”¹⁴ Adică numai când este asigurat și garantat un minimum de viață tehnică, care să-i dea răgaz omului pentru opere care nu produc, care nu sunt de folos imediat vieții lui cotidiene, numai atunci apar creațiunile, producțiile culturale. Prin urmare, întâi civilizație și apoi cultură, sau cultura nu poate să aibă loc, nu poate să ia naștere fără civilizație. Istoric se poate demonstra că civilizația a apărut înaintea culturii și ceva mai mult se poate demonstra că cultura merge paralel cu civilizația, dar niciodată că civilizația este faza ultimă, de decadență, a culturii.

Dar ceea ce caută să sublinieze Dl. Motru în lucrarea D-sale intitulată *Vocația* este că în determinarea noțiunii de vocație, în cadrul personalismului energetic, se renunță la factorii supranaturali, la forțele extraordinare, la Dumnezeu, bunăoară, sau, în sfârșit, la alte noțiuni care ar reieși oarecum din ordinea fenomenelor naturale, că determinarea noțiunii de vocație are loc pe baze experimentale, recurgându-se la biografiile marilor oameni de vocație, cât și la diferite cercetări științifice în legătură cu vocația. De aceea teoria vocației este o teorie experimentală, deși este în ultima analiză a concepției metafizice.

Cultura în viața unui popor joacă un rol extraordinar. De aceea Domnul Motru înțelege să afirme, ținând seama de acest lucru, următoarele: „Atâta realitate are sufletul unui popor câtă cultură are el. Realitatea fiecărui popor este în aceea ce

¹⁴ *Ibidem*, pp. 71–72.

leagă în mod permanent viața poporului cu viața omenirii întregi; stă în consolidarea originalității poporului în domeniul eternului spiritual al culturii.”¹⁵ Nu se poate deci face abstracție, când este vorba de viața unui popor, de viața celorlalte popoare. Popoarele împreună formează o comunitate pe care o constituie bunurile spirituale. Și dacă un popor n-a dat dovadă de capacitate spirituală, n-a produs nimic în domeniul spiritual, el nu are la drept vorbind o realitate sufletească, căci realitatea sufletească a popoarelor și legătura pe care popoarele o au unele cu altele o formează numai cultura. De aceea un popor va fi cu atât mai dezvoltat și va da dovadă de o atât mai multă energie, de atât mai mare personalitate a energiei, de câtă cultură dă el dovadă.

Din puținele cuvinte pe care le-am spus, atât despre personalismul energetic, cât și despre încoronarea acestei concepții personaliste, anume despre vocație, ați văzut că această concepție este o concepție monistă, o concepție deterministă, dar finalistă, o concepție care sintetizează totul, o concepție metafizică, și nu este de prisos să vă spun că ceea ce caracterizează întreaga gândire filosofică a Domnului Motru este tocmai nervul metafizic. Dl. Motru, înainte de a fi psiholog, deși este profesor de psihologie, este metafizician. Nu se poate înțelege nimic din concepția D-sale, dacă facem abstracție de concepția sa metafizică. Căci Dl. Motru este prin esență metafizician, nu psiholog.

¹⁵ *Ibidem*, p. 142.